

Sukupuoli, melankolia ja eurooppalainen kulttuuri

Kirsi Tuohela: Huhtikuun tekstit. Kolmen naisen koettu ja kirjoitettu melankolia 1870–1900. SKS Toimituksia 1161, Helsinki 2008. 373 s.

■ Kirsi Tuohelan Turun yliopiston kulttuurishistorian oppiaineessa esittämä väitöskirja *Huhtikuun tekstit. Kolmen naisen koettu ja kirjoitettu melankolia 1870–1900* on osoitus historiantutkimuksen viime vuosikymmeninä perusteellisesti muuttuneesta luonteesta. Paradigmaattiset muutokset ovat merkinneet historiantutkimuksen sisällöllistä ja menetelmällistä rikastumista, jos kohta myös tutkimuksen kentän sirpaloitumista. Menneisyyden tarkastelusta on tullut entistä enemmän monitieteistä. Katseen kääntäminen rakenteista ja rakenteellisista selityksistä ihmisten kokemusten ja heidän niille antamiensa merkitysten ymmärtämiseen on merkinnyt kulttuurihistoriallisen tarkastelun asettumista historiantutkimuksen keskiöön. Tähän niin kutsuttuun kulttuuriin käänteeseen kytkeytyen postmoderniin keskusteluun sisältyvä kielen problematisointi on järkyttänyt historian tutkimuksen teoreettis-metodologisia perusteita. Autenttisen kokemuksen, ja ylipäätään

suoraan lähteistä heijastuvan todellisuuden, kiistäminen ja sen sijaan niiden diskursiivisen, kulttuurista riippuvaisen luonteen korostaminen on haastanut tutkimuksen itseymmärrystä vielä perusteellisemmin kuin esimerkiksi uusien ryhmien nostaminen tutkimuksen kohteeksi.

Tuohela tarkastelee väitöskirjassaan kolmen naiskirjailijan, ruotsalaisen Victoria Benedictssonin (1850–88), norjalaisen Amalie Skramin (1846–1905) ja balttilais-saksalaisen Laura Marholmin (1854–1928) tapaa kuvata – ja kielen kautta rakentaa – melankolista minää, alakuloista, uupunutta ja elämään väsynyttä subjektia. Kyseessä on tutkimusasetelmaltaan haastava ja moniulotteinen sekä toteutukseltaan runsas tutkimus, jonka keskiössä ovat kirjallisesti ilmaistut kokemukset melankoliasta. Kyse on sairastamisen kokemushistoriasta, ja Tuohela artikuloi selkeästi oman paikkansa lääketieteen historian tutkimuksessa. Tutkimuksensa kuluessa hän palaa toistuvasti lähtökohtaansa sitä hieman eri tavoin muotoillen, esimerkiksi seuraavasti: ”Kokemus tuntui ruumiissa, mutta syntyi kielellisenä ja ympäröivän diskursiivisen maailman ohjauksessa, neuvottelusuhteessa melankolian käsitteeseen ja puhetapoihin.” (s. 150) Kokijoina ja kirjoittajina on kolme naiskirjailijaa, joiden kautta sukupuolesta muotoutuu tutkimuksen keskeinen analyyttinen kategoria.

Kirsi Tuohela kirjoittaa tutkimuksessaan sairastamisen kulttuurihistoriaa, mutta tutkimuksen kohteeksi valittujen

henkilöiden kautta mielenkiintoisesti myös yleisempää 1800-luvun jälkipuolen ja 1900-luvun alun eurooppalaista kulttuurihistoriaa. Tutkimuksen kohteiksi valittujen naisten tiet johtivat Kööpenhaminaan, joka oli modernisoituvan skandinaavisen kulttuurin keskus. Kun Benedictsson eli repivää suhdetta kirjallisuuskriitikko Georg Brandesiin, Marholm seurasi tätä draamaa Brandesin vaimon uskottuna ja hyödynsi sitä kirjallisessa tuotannossaan. Hän kirjoitti myös Skramista, joka kävi omaa kamppailuaan kööpenhaminalaisessa mielisairaalassa.

Uusien näkökulmien ja tutkimuskysymysten myötä historiantutkijoiden käsitys lähdemateriaalista on laventunut. Tuohelan aineistona käyttämät kirjeet ja päiväkirjat eivät sinänsä ole uudenlaista lähdemateriaalia, mutta niitä on alettu lukea aiempaa poikkeavista näkökulmista, kuten kokemuksen ja subjektisuuden diskursiivisen rakentumisen näkökulmasta. *Huhtikuun tekstit* hyödyntää tätä uutta lukutapaa. Kaunokirjallisuutta on toistaiseksi hyödynnetty historian tutkimuksessa varsin vähän, koska sen fiktiivisen luonteen on katsottu olevan epärelevanttia historiallisen, todellisuuden keskittyvän tarkastelun näkökulmasta. Metodologisten murrosten myötä on kuitenkin yhtäältä havahduttu dokumentaarisen aineiston kerrottavuuteen luonteeseen ja toisaalta alettu lukea kaunokirjallisuutta esimerkiksi omaelämäkerrallisesta näkökulmasta. Tuohela kuuluu edelläkävijöihin suomalaisessa historiantutkimuksessa asettaessaan kau-

nokirjallisuuden tutkimuksensa aineistoksi.

Edellä olen tuonut esiin Tuohelan väitöskirjan tutkimusasetelman haastavuuden. Tutkimuksen rakenne on moniulotteisuudestaan huolimatta selkeä. Tutkimuksen johdanto on tiivis mutta kuitenkin perusteellinen. Aineiston lukua ohjaaviksi tutkimuskysymyksiin tekijä on määritellyt seuraavat (s. 23–24): Mitä oli naisten melankolia 1800-luvun lopulla ja miten siitä kirjoitettiin? Miksi kolme tunnettua naiskirjailijaa kirjoitti siitä ja mitä he siitä sanoivat? Mitä samaa ja mitä eroja oli heidän tavoissaan käsitellä melankoliaa? Minne, mihin tuntemisen tapoihin ja diskursseihin heidän tekstinsä ja ajattelunsa kiinnittyvät?

Tuohela vastaa perusteellisesti asettamaansa tutkimustehtävään tutkimuskirjallisuuden kanssa oppineesti keskustellen. Melankoliaa tarkastellaan yksilöllisenä, sosiaalisena ja kulttuurisena ilmiönä. Käytetty lähdeaineisto – kirjeet, päiväkirjat, kaunokirjallisuus, tieteelliset tutkimukset, sairaaladokumentit – on runsas ja monipuolinen, ja aineisto luetaan valitun mikrohistoriallisen näkökulman ohjaamana tarkasti kontekstualisoiden. Eriytyinen kiitos on syytä esittää monikielisen aineiston käytöstä. Kirjoittamisen kulttuurihistoria ohjaa aineistona olevien erityyppisten tekstien hierarkisoimattomaan lukemiseen. Kaunokirjallisuuden käyttö aineistona on asettanut sikäli lisähaasteen, että tarkasteltavat kirjailijat on paikannettava myös kirjallisuushistoriallisiin konteksteihinsa. Historiantut-

kimuksen näkökulmasta poikkitieteellisyys toimii onnistuneesti.

Tutkimus etenee johdonmukaisesti kirjailija kirjailijalta (luvut 2–4) siten, että näkökulma melankoliaan muotoutuu kunkin kohdalla hieman eritavoin. Victoria Benedictssonin kirjoitusten analyysissä näkökulma on hänen omassa kokemuksessaan ja siitä kirjoittamisessa, Amalie Skramin kohdalla melankoliaa tarkastellaan hänen teksteissään avautuvana yksilön ja yhteisön välisenä jännitteenä, sosiaalisena draamana, ja Laura Marholmin kirjoitusten kautta tarkastellaan kirjailijan tulkintaa fin de sièclen kulttuurista melankolisena.

Tekijä kontekstualisoi kokemukset ja niiden kirjoittamisen niin kirjoittajien elämänsä historiaan kuin laajempaan 1800-luvun lopun eurooppalaiseen kulttuuriin. Jälkimmäiseen liittyen voi kysyä, ovatko niin laajat kytkennät tarpeen, kuin mihin tekijä on päätenyt. Esimerkiksi Laura Marholmin psykologisen lähestymistavan yhteydessä tuodaan esiin Minna Canth ja todetaan, että vaikka Canth erosi Marholmista, ”selitykset ja yhteiskuntakritiikki muotoiltiin monin tavoin, mutta ne nousivat samasta maaperästä, samasta kontekstista.” (s.227) Suomalaisen melankoliadiskurssin yhdistäminen kolmen ei-suomalaisen kirjailijan kokemuksiin osoittaa tekijän laajan lukeneisuuden ja syvällisen perehtyneisyyden aihepiiriin ja samalla myös eettisen sitoutumisen suomalaisen tutkimuksen esiin nostamiseen, mutta toisaalta kontekstualisoinnin laajuus, ja

sen myötä tarkastelun rönsyileminen, vie argumentoinnilta paikoin tarkkuutta ja terää.

Sukupuoli on väitöskirjan keskeinen kategoria. Naiselle annetaan tutkimuksessa keskeinen rooli naiskirjailijoiden kokemusten muotoutumisessa niin ruumiillisesti kuin kirjallisesikin. Tekijä on vaikuttanut Joan Scottin analyysistä kokemuksen diskurssiivisesta muotoutumisesta, mutta hän myös ottaa etäisyyttä Scottiin ja painottaa tätä enemmän subjektiutta. Väitöskirja tarjoaa mielenkiintoisen näkökulman 1800-luvun lopun naiseuteen ja feminismin valottaessaan keskiluokkaan lukeutuneiden naisten elämään liittyntä epävarmuutta ja sisäisiä murtoja. Tätä kautta hän haastaa sellaista naiseuden ja feminismin historiaa, joka kyllä painottaa naisten kokemia vastoinkäymisiä, mutta joka ennen muuta manifestoi naisten voimaantumista. Luokka nousee toistuvasti esiin kirjailijalähtöisessä tarkastelussa naisten elämän ja heidän melankoliakokemustensa jäsentäjänä. Tekijä ei ole kuitenkaan päätenyt tarkemmin erittelemään luokan merkitystä sukupuolittuneen melankolian syntymisessä ja sen ilmaisemisessa, mikä olisi ehdottomasti syventänyt analyysiä.

Vallinnut sukupuolijärjestelmä ei lähtökohtaisesti antanut mahdollisuutta rakentaa työn ja seksuaalisuuden/äitiyden luonnehtimaa naisminää. Esimerkiksi Victoria Benedictssonin kohdalla Tuohela tuo esiin, kuinka kirjoittavan naisen elämään liittyvät hankaluudet – taloudelliset ongelmat, naiseen kohdistunut kritiikki ja vähät-

tely – näyttävät musertaneen hänet (s.115). Sukupuoli oli tekijän tulkinnan mukaan keskeisesti muokkaamassa myös Amalie Skramin melankolian kehittymistä ja siitä kirjoittamista (tiivistetysti s. 229). Lukija vakuuttuu tekijän tulkinnasta, että vallinnut sukupuolijärjestelmä johti tutkittavien sisäisiin ristiriitoihin, mutta kysymystä tulee tarkastella myös 1800-luvun naisyksilön kokemuksen näkökulmasta. Tulkinta siitä, että kirjailijat itsekin kokivat sukupuolen alakulonsa aiheuttajaksi, tulee esiin (esim. s.150, 209, 227), mutta se jää kuitenkin hieman tarkentamattomaksi. 1800-luvun naisliikkeiden feministinen diskurssi rakensi sukupuolensensitiivistä tulkintarepertuaaria, mutta Benedictssonin ja Skramin kohdalla yhteydet naisliikkeeseen jäivät varsin vähälle huomiolle. Niiden tarkempi erittely olisi tuonut tarkennusta kokemuksen ja kirjoittamisen väliseen suhteeseen.

Kokemuksen kirjoittamisen/kirjautumisen diskursiivisen prosessin dekonstruointi on hyvin haasteellinen tehtävä, eikä yksiselitteisten vastausten muotoilu ole mahdollista vaan tutkimusasetelma korostaa tulkinnallisuutta. Tuohela perustelee tulkintansa aineistoa ja tutkimuskirjallisuutta monipuolisesti hyödyntämällä, ja argumentointi on runsasta ja moniulotteista. Se on pääsääntöisesti myös selkeää ja vakuuttavaa, mutta paikoin, esimerkiksi siveellisyysdebatin yhteydessä, lukija jää odottamaan argumentoinnin tarkentamista.

E erityisesti 1880-luvulla kuo-

huttanut siveellisyysdebatti kirjautui osaksi tutkittujen naiskirjailijoiden ruumiillista kokemusta ja sen kielellistymistä. Keski-ikäinen naisliike (josta Benedictssonin ja Skramin kohdalla oli kyse) osallistui aktiivisesti siveellisyydestä käytyyn keskusteluun ja valtaosaltaan kannatti pidättyväisyyttä korostanutta sukupuolimoraalia ja vaati sen ulottamista myös miehiin. Siveellisyyskeskustelun kohdalla on syytä tehdä huomautus tekijän epätarkkuudesta kontekstualisoinnissa ja tulkinnassa. Tutkimuksesta käy ilmi, kuinka siveellisyysproblematiikka kosketti Victoria Benedictssonia henkilökohtaisesti erityisesti hänen tavattuaan Georg Brandesin ja kuinka jännitteet kirjoittautuivat hänen teksteihinsä. Tuohelan tulkinta siitä, että kirjailija Max Nordau ja Victoria Benedictsson olisivat olleet samoilla linjoilla siveellisyyssymyksessä (s. 106), olisi vaatinut tarkempia perusteluja. On nimittäin perusteltua väittää, että Benedictsson ja Nordau edustivat eri diskursseja. Nordau lukeutui seksuaaliradikaaleihin, kun taas Benedictsson avioliittokriittikistään huolimatta oli sitä mieltä, että vapaa rakkaus oli naisille tuhoisaa. Tämä Benedictssonin näkemys tulee tutkimuksessa esiin (esim. s.101), joten tulkinta samanmielisyydestä vaikuttaa ristiriitaiselta.

Laura Marholm piti naisliikettä osasyllisenä naisten sisäiseen rikkinaisyyteen ja alakuloon; hän itse lukeutui niihin naisajattelijoihin, jotka 1800-luvun loppua kohden alkoivat yhä äänekkäämmin vaatia naisten seksuaalisen ha-

lun tunnustamista. Tuohela toteaa Maija Rajaisen vuonna 1973 ilmestyneeseen klassikkoteokseen *Naisliike ja sukupuolimoraali* viitaten (s. 280): ”Ruotsissa näitä teemoja kuvasivat suomalaisen feminismin pioneerin, Alexandra Gripenbergin, mukaan ainakin Ellen Key ja Frida Steenhoff.” Ensinnäkin voi kysyä, minkä vuoksi viitata Keyhin ja Steenhoffiin monimutkaisesti Gripenbergin kautta, semminkin kun Gripenberg vastusti suorastaan raivokkaasti Keytä. Toiseksi, kontekstin laajentaminen Suomeen herpaannuttaa tekijän analyttistä terävyyttä.

Sivulla 281 tulee esiin Alexandra Gripenbergin tuomitseva kanta seksuaaliseen emansipaatioon: ”saksalaisen kansasisarensa Hedwig Dohmin tavoin hän kuitenkin tuomitsi tuon maaperän tutkimisen ja siitä kirjoittamisen, jopa voimakkaammin kuin Dohm”. Näennäisesti samanlaisen argumentoinnin taustalla oli kuitenkin selkeitä eroja paikantumisessa feminismiä kartalla eikä näin ollen kahden erilaisen feministisen diskurssin asettaminen rinnakkain ole erityisen perusteltua. Kristillisyyttä oli keskeinen tekijä, kun Gripenberg tuomitsi periaatteellisesti seksuaalisen vapautumisen. Dohmille kyse oli vain strategiasta: ensin äänioikeus, sitten muu vapautuminen.

Kirsi Tuohelan väitöskirjaa luonnehtivat innovatiivisuus aiheen ja tulkintatapojen valinnassa sekä rohkeus tehdä tulkintoja. Tutkimuskysymys kokemuksen ja siitä kirjoittamisen välisestä kulttuurisesti ohjautuvasta suhteesta on

haastava ja ajankohtainen. Tutkimus on aineistoltaan ja käsitteilyltään runsas ja moniulotteinen, ja argumentointi on pääsääntöisesti selkeää. Paikoin kontekstualisoinnin laajuus syö analyysin tarkkuutta. Tutkimus tarjoaa kiinnostavia ja perusteellisesti esitettyjä näkökulmia niin sairauden kokemushistoriaan kuin 1800-luvun jälkipuoliskon sukupuoliproblematiikkaan yhdistäessään melankolian ja naisten kokemuksen. Feminististen diskursioiden tarkempi erittely ja luokan tematisointi olisivat tuoneet käsittelyyn vielä lisää syvyyttä. Tutkimuksen kieli on soljuvaa ja sujuvaa, ja kirjoittaja puhuttelee lukijaa tieteellisyydestä tinkimättä.

Tiina Kinnunen